

Зарудняк Н. І.

*(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)*

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО НА КУРСАХ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Творчість будь-якого письменника-прозаїка при підготовці до ЗНО варто розглядати, на нашу думку, за схемою:

1. Справжнє прізвище автора, якщо в літературу він увійшов під псевдонімом. Походження псевдоніма.

Михайло Михайлович Коцюбинський відомий у літературі під власним прізвищем, для всіх – Михайло Михайлович Коцюбинський, за винятком матері і дружини: для них – Муся.

2. Вислови видатних людей про письменника.

За Михайлом Коцюбинським закріпився титул Сонцепоклонника, він «носив у душі сонце», був «сонячним письменником» (О.Логвиненко), був «великим життєлюбом» (М. Стражеско), «був аристократом Духа без жодного силування» (С. Єфремов), був натурою «з невичерпною жадобою зміни вражень» (М. Могилянський), «квіти – це була його пристрасть і розкіш» (В. Гнатюк), «являв собою тип європейця в повному значенні цього слова» (М. Мочульський), поставив пам'ятник Гуцульщині «Тінями забутих предків» (А.Крушельницький), автор українських Ромео і Джульєтти. М. Горький на смерть письменника відгукнувся словами: «Прекрасна, рідкісна квітка відцвіла, ласкава зірка згасла».

3. Вислови письменника про інших видатних людей і про себе.

Про І. Франка (у садибі М. Коцюбинського росте калина з обійстя Каменяра): «В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті, як бідний апостол. Плів сіті і писав поему “Мойсей”».

4. Період, у який творив автор.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття.

Були питання на ЗНО, коли абітурієнт мав розташувати твори у хронологічному порядку.

Автори довідників, за якими учні готуються до ЗНО з української літератури, перераховують найвідоміші твори письменників, але, як

свідчить практика, за попередні роки ще не було жодного питання про тексти, не передбачені програмою ЗНО.

5. Найвідоміші, найяскравіші факти в біографії письменника.

Чи не єдиним питанням біографічного характеру в тестах за попередні роки було питання про «вогонь батьківської кузні» Івана Франка, але таки було ...

Очевидно, варто звернути увагу на роботу М. Коцюбинського у філоксерній комісії, особливий зв'язок із матір'ю, роль Вінниці і Чернігова в його долі, вплив «Братство тарасівців», літературні суботи.

6. Сильові домінанти творчості.

Імпресіонізм, хоча починав як реаліст, у пізнішій творчості дослідники віднаходять елементи неоромантизму.

7. Абітурієнт має знати назви творів, передбачених програмою ЗНО.

Трапляється досить часто, що учень може стисло переказати сюжет твору (без імен), а назву й автора не пам'ятає. М. Коцюбинського діти частіше називають І. Котляревським, М. Кулішем.

Отже, варто придумати з учнями якісь асоціації, щоб пов'язати прізвище М. Коцюбинського із творами «Intermezzo» та «Тіні забутих предків», передбачених програмою ЗНО.

8. Учні мають знати переклад назви твору, якщо вона написана іншою мовою.

Автори «Довідника ...» [4, с. 286] пропонують випускникам відповісти, як дослівно перекладається музичний термін *intermezzo*, що став назвою однойменної новели. Пропонують варіанти: А відпочинок; Б подорож; В пауза; Г усамітнення; Д прелюдія. (Правильна відповідь: В)

9. Вислови про твори.

С. Петлюра назвав «Intermezzo» симфонією звуків і барв.

10. Передумови написання творів.

«Intermezzo» – втома через надмірне навантаження на роботі, загострення хвороби, інтимні перипетії, столипінський 1908 рік (апатія після революційних 1905–1907 рр., репресії, смерті, кров, безглузді убивства), проживання в домівці Євгена Чикаленка, що в селі Кононівці. «Я так запрацював, так утомився, що не витримую далі», – пише в листі до Є. Чикаленка. «Переживаємо подлі часи. Суспільність

забита, залякана, втомлена, сидить над розбитим коритом» (М.Коцюбинський).

«Тіні забутих предків» – кількаразові (1910 р., 1911 р.) відвідини карпатського села Криворівня, де на початку ХХ століття часто відпочивали українські письменники; студіювання праць В. Гнатюка; глибоке захоплення Гуцульщиною.

11. *Присвяти, якщо є.*

Новела «Intermezzo» присвячена Кононівським полям, бо письменник улітку 1908 року душевно зцілювався на природі, відпочиваючи в селі Кононівці.

12. *Літературний рід.*

«Тіні забутих предків» – епос. «Intermezzo» – епос з елементами драми й лірики (за О. Авраменком), бо є перелік дійових осіб на початку твору, ліричний герой, пейзажі, емоції і переживання; епос з ознаками драми (за С. Витвицькою); лірика, бо побудована на розвитку почуттів (за В. Пахаренком); епос, бо «організація художнього матеріалу підпорядкована авторові, хоч ... алегоричні особи несуть важливе змістове навантаження» (за П. Хропком) [6, с. 248].

13. *Напрямок.*

«Тіні забутих предків» – імпресіонізм, неоромантизм. «Intermezzo» – імпресіонізм.

14. *Жанр.*

«Тіні забутих предків» – повість. «Intermezzo» – новела.

15. *Тема.*

Повість «Тіні забутих предків».

За О. Авраменком: зображення життя гуцулів у Карпатах на межі ХІХ й ХХ ст. у гармонії з природою, традиціями і звичаями, з язичницькими і християнськими віруваннями.

За С. Витвицькою: зображення життя гуцулів на межі ХІХ–ХХ ст.; відтворення поетичного світу давніх гуцульських традицій, міфологічного світосприйняття і світовідчуття гуцулів; сильних і нестримних почуттів; органічної єдності з природою. «Intermezzo».

За О. Авраменком: митець і суспільство.

За С. Витвицькою: роль митця і призначення мистецтва в суспільстві.

16. *Головна ідея.*

Повість «Тіні забутих предків».

За О. Авраменком: оспівування високого і красивого почуття кохання.

За С. Витвицькою: гімн природі, чистоті людських взаємин і почуттів, засудження бездуховного життя, обмеженого дрібними потребами й інтересами. «Intermezzo».

За О. Авраменком: важливість ролі митця в суспільстві; людина щаслива й повноцінна лише в гармонії з природою.

За С. Витвицькою: погляди на митця і його ставлення до народу, моральне обличчя митця, на мистецтво і його суспільну роль; заклик до людини оновитися духовно, стати гармонійною частиною Всесвіту й зусиллями своєї волі витіснити дисгармонію, зло, що панує у світі.

17. Герої твору.

У тестах часто трапляються питання на відповідність: «герой – твір», «герой – автор», «герой – жанр», «герой – напрям», «герой – герой», «герой – портретна характеристика», «герой – репліка героя», «герой – вчинок».

Персонажі повісті «Тіні забутих предків»: Іван Палійчук, його кохана Марічка Гутенюк, дружина Палагна, сусід Юра, матір і батько Івана, щезник, нявка, чугайстир, арідник, ватаг. Дійові особи новели «Intermezzo»: Моя утома, Ниви у червні, Сонце, Три білі вівчарки, Зозуля, Жайворонки, Залізна рука города, Людське горе.

18. Необхідно звернути увагу на особливості сюжету та композиції. Тут радимо скористатися посібниками О. Авраменка та С. Витвицької.

ЗНО попередніх років

Абітурієнти 2017 року мали знати, що підзаголовок «Хроніка 1663 року» має твір Пантелеймона Куліша, а не Михайла Коцюбинського; а казку про те, як дерева обирали собі короля, розповідає Мойсей, а не Чугайстир.

Учні мали знати, що Михайлові Коцюбинському належить вислів: «Дуже був зайнятий своїм оповіданням, але нарешті скінчив. Називається воно “Тіні забутих предків” ... Не знаю, чи воно вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений ...»

У 2017 році на пробному ЗНО абітурієнти мали знати, що за родовою ознакою драматичним є твір «Мартин Боруля», а не «Тіні

забутих предків»; що оповідач твору «Зачарована Десна», а не «Тіні забутих предків» згадує: «Але картиною над картинами була картина страшного Божого суду, що її мати купила за курку на ярмарку на страх лютим своїм ворогам – бабі, дідові і батькові. Вона була така страшенна й разом з тим повчальна, що на неї боявсь дивитися навіть Пірат ...»

Випускники попередніх років під час складання тестів мали знати: Життєпис злочинця, зображений на широкому суспільному тлі, – такою є тема твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а не «Тіні забутих предків».

Палагна – персонаж твору Михайла Коцюбинського.

«Intermezzo» – твір імпресіоністичний.

Історія села Піски є однією із сюжетних ліній твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а не «Тіні забутих предків».

Недалеко від ріки Серету на Буковині відбуваються події твору «Земля», а не «Тіні забутих предків».

Карпатськими Ромео і Джульєттою називають героїв твору Михайла Коцюбинського.

Романи та повісті Юрія Яновського, а не Михайла Коцюбинського складаються з окремих цілком закінчених (сюжетно й композиційно) новел, що своєю ідеєю, персонажем, загальною психологічною настановою й внутрішніми взаємозв'язками творять дивну цілість і закінченість.

«Тіні забутих предків» – повість.

«Запорожжя споконвіку було серцем українським, на Запорожжі воля ніколи не вмирала, давні звичаї ніколи не забувались», – пише автор твору «Чорна рада», а не «Тіні забутих предків».

Драматичну долю галицького селянства кінця ХІХ – початку ХХ століття втілено в образі Івана Дідуха, а не Івана Палійчука.

Ідеальний світ української родини переселенців зображено у творі «Тигрлови», а не «Тіні забутих предків».

Чугайстир – міфологічний персонаж твору «Тіні забутих предків».

«Зацвіте перша вишня у твоєму садочку, закує сива зозуля – я припливу до тебе, припливу не наймитом – вільним козаком, Катре!», – каже коханій дівчині герой твору «Максим Гримач», а не «Тіні забутих предків».

Прадавні гуцульські звичаї й обряди у своєму творі описав Михайло Коцюбинський.

Іван Палійчук – персонаж повісті «Тіні забутих предків».

Рядки

Шляхи життя важкі і грузні:

працюй – зморивсь чи не зморивсь.

Він полюбив огонь у кузні,

під молотом, що все іскривсь

присвячено Іванові Франку, а не Михайлові Коцюбинському. Палагна і Марічка Гутенюк – персонажі того ж твору.

Дух нашого плем'я, дух людськості, дух богочоловічності виявив себе поважними і праведними художніми образами, як-от Катеринині батько і мати в Шевченка, як-от Кирило Тур і Божий чоловік у мене ...», – писав Пантелеймон Куліш, а не Михайло Коцюбинський.

До одного літературного жанру належать твори «Чорна рада» і «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а не «Лісова пісня» та «Тіні забутих предків».

Елементи імпресіонізму відіграють важливу роль у творі «Intermezzo». Баладний сюжет має твір «Максим Гримач», а не «Intermezzo».

У творі «Intermezzo» слова «Ми таки стрілись на ниві і мовчки стояли хвилину – я і людина. То був звичайний мужик» є кульмінацією.

Щезник, мольфар, Чугайстир – персонажі твору «Тіні забутих предків».

Словами «З далекого туману, з тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія» починається твір «Я (Романтика)», а не «Тіні забутих предків».

Богдан Хмельницький – персонаж твору «De libertate», а не «Intermezzo».

Драматичне роздвоєння реальності та ідеалів, внутрішній конфлікт революціонера, який потрапляє у витворену революційними ідеями пастку, розкриває твір «Я (Романтика)», а не «Intermezzo».

«Батьком української повісті» називають Григорія Квітку-Основ'яненка, а не Михайла Коцюбинського.

«З серії кумедних подій виростає реальна і трагічна за своєю суттю картина життя селянства, яке потрапило з кріпосницького ярма у

безвихідь нових пореформених відносин», – сказано про твір «Кайдашева сім'я», а не «Тіні забутих предків».

«Козак у ньому починається від батька; материн характер пояснює його прив'язаність до Галі й до землі», – так пояснено образ Чіпки Вареника, а не Івана Палійчука.

Установіть відповідність між персонажами того самого твору.

Нехай знають і наших! Бо є такі люди, що говорять та й пишуть, буцімто з наших ніхто не втне, щоб було і звичайне, і ніжне, і розумне», – пише автор у передмові до свого твору «Маруся», а не «Тіні забутих предків».

«Польовою царівною» названо Галю Гудзь («Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), а не Марічку Гутенюк («Тіні забутих предків»).

Ідея служіння митця народові є провідною у творі «Intermezzo».

Павло Тетеря, Іван Брюховецький і Яким Сомко – персонажі твору «Чорна рада», а не «Тіні забутих предків».

Уплив імпресіонізму явно відчутний у творі «Intermezzo».

Датан, Авірон, Азазель – персонажі твору «Мойсей», а не «Intermezzo».

Іван Дідух – центральний персонаж твору Василя Стефаника, а не Михайла Коцюбинського.

Період культу особи Сталіна є історичним тлом твору «Тигролови», а не «Тіні забутих предків».

Українській письменниці та громадському діячеві Наталі Кобринській присвячено твір Ольги Кобилянської, а не Михайла Коцюбинського.

Головний герой твору «Камінний хрест» – Іван Дідух, а не Іван Палійчук.

На тлі громадянської війни 1917–1921 років розгортаються події твору «Вершники», а не «Intermezzo».

В Україні під заголовком «Пропаща сила» опубліковано твір «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а не «Тіні забутих предків».

Імпресіонізм – основний стильовий струмінь у творчості Михайла Коцюбинського.

Схожа проблема – «нерівня душ – це гірше, ніж майна» – наявна у творах «Лісова пісня» і «Маруся Чурай», а не «Лісова пісня» і «Тіні забутих предків».

Чугайстир, Палагна, Юра – персонажі твору «Тіні забутих предків».

До одного літературного роду належать «Чорна рада» П. Куліша та «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного, а не «Лісова пісня» Лесі Українки та «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Характеристика «Золото – не дівка! [...] Окрім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна – яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою, шанує всіх старших за себе, яка трудяща, яка рукодільниця, що й себе і матір свою на світі держить...» стосується Наталки («Наталка Полтавка» Івана Котляревського), а не Марічки («Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського).

Кульмінацією новели Михайла Коцюбинського «Intermezzo» є зустріч митця із селянином.

Словами

Прийди, милий, подивися, яку терплю муку!

Ти хоть в серці, но од тебе беруть мою руку.

Спіши, милий, спаси мене од лютой напасті!

За нелюбом коли буду, то мушу пропасти, –

звертається до коханого Наталка Полтавка, а не Марічка Гутенюк.

Характеристика «був дуже богомільний, ходив до церкви щонеділі не тільки на службу, а навіть на вечерню, говів два рази на рік, горнувся до духовенства, любив молитись і постить; він понеділкував і постив дванадцять п'ятниць на рік, перед декотрими празниками» стосується Омелька Кайдаша, а не Івана Палійчука.

З біблійної Книги Йова запозичено назву твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а не «Тіні забутих предків».

«Роман про людину, про місто, про життя, про незгасність вогню, сповнений скептицизму переможця й оптимізму приреченого» написав Валер'ян Підмогильний, а не Михайло Коцюбинський.

Нявка – міфологічний образ повісті «Тіні забутих предків».

Біблійну оповідку про Каїна й Авеля по-новому осмислено у творі «Земля», а не «Тіні забутих предків».

Про твір Михайла Коцюбинського висловлення: «Оптимізмом життя людини і природи пройнятий увесь твір. Одухотворений ліс. Гори. Черемош, незвичайні герої – це вічна казка, яка не має початку і кінця...»

Події часів Руїни у своєму романі відтворив Пантелеймон Куліш, а не Михайло Коцюбинський.

Побут і психологію українських селян у перші десятиріччя після скасування кріпацтва змальовано у творі «Кайдашева сім'я», а не «Тіні забутих предків».

«Очевидна аналогія з українською нацією та її шляхом – шляхом не сорока років, а цілих століть, – до своєї свободи і державності» простежується у творі «Мойсей», а не «Тіні забутих предків».

Стильову течію експресіонізму в українській літературі започаткував автор твору «Камінний хрест», а не «Intermezzo».

«Сімейний побут українського народу з його великим потягом до особистої незалежності та самостійності в сім'ї часто призводить до крайнього індивідуалізму, а часто й до лайки, змагань і колотнечі», – сказано про тему твору Івана Нечуя-Левицького, а не Михайла Коцюбинського.

«Тіні забутих предків» і «Кайдашева сім'я» – твори одного жанру.

Іван Палійчук і Марічка Гутенюк – персонажі одного твору.

«Написати рідною мовою історичний роман, дотримуючись суворих правил форми, властивої цьому різновиду епосу» – таке завдання поставив перед собою Пантелеймон Куліш, а не Михайло Коцюбинський.

«Intermezzo» і «Тіні забутих предків» – твори одного автора.

«Я ж вам гармати слів повиставляв! Я ж ніс за вас камінного хреста, Аж захлинулась у сльозах земля!» – писав Іван Драч про Василя Стефаника, а не Михайла Коцюбинського.

«Повість начебто умовно поділена навпіл. З одного боку (перша частина) – жива природа, жива Марічка. З другого (друга частина) – чорний ліс, Марічка-нявка. У центрі Іван – Світове дерево», – сказано про твір «Тіні забутих предків».

Протягом понад століття відбуваються події твору «Хіба режуть воли, як ясла повні?», а не «Тіні забутих предків».

«Переломаним» кликали в селі головного героя твору «Камінний хрест», а не «Тіні забутих предків».

«Присвячую Кононівським полям» – новела «Intermezzo». Чугайстир – персонаж твору «Тіні забутих предків».

Першим історичним романом в українській літературі є «Чорна рада», а не «Тіні забутих предків».

Уплив сентименталізму істотно позначився на творі «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка, а не «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Характеристика «На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне; а як гляне, то од її очей молоко кисне» стосується образу Марусі Кайдашихи («Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького), а не Палагни («Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського).

У повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського події розвиваються в такій послідовності: зустріч ворожих родів; кохання Івана й Марічки; Іван на полонині; одруження з Палагнуою; танець із чугайстром.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. М., Блажко М. Б. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі. 5-те вид.; змінене й доп. Київ, 2015. Ч. I. 560 с.
2. Українська література. Комплексна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання. Поглиблений та базовий рівні / уклад. С.Витвицька. Тернопіль, 2015. 496 с.
3. Коцюбинський М. М. Твори : в 2 т. Київ, 1988. Т. 2. 496 с.
4. Куриліна О. В., Шевчук Н. І., Горячева О. М., Земляна Г. І., Осьмак Н. Д. Українська література. Довідник + тести. (Повний повторювальний курс, підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання). Кам'янець-Подільський, 2009. 532 с.
5. Панченко В. «Мені краще бути самотнім...» // Михайло Коцюбинський. Листи до дружини. Я так поріднився з тобою / упоряд. О. Єрмоленко та ін. Київ, 2007. С. 4–17.
6. Пахаренко В. Українська поезика. Черкаси, 2009. 416 с.
7. Хропко П. Українська література : підруч. для 10 кл. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 1977. 528 с.